

XIX. ASIR ÂLİMLERİNDEN EŞ-ŞERİF MUHAMMED B. ABDULLAH'IN, SÜRGÜNDE İKEN, SULTAN II. ABDÜLHAMİT'E YAZMIŞ OLDUĞU METHİYE

Abdullah KIZILCIK*

Özet

Özet: Bu makale, Yemen âlimlerinden eş-Şerif Muhammed b. Abdullah'ın , sürgünde iken, Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit'e yazdığı methiyesini ve bu methiyenin tahlilini ele almaktadır. 1872 yılında Yemen isyanına karışmasından dolayı Rodos Adasına sürgüne gönderilen eş-Şerif Muhammed, affedileceği müjdesini alınca şiirleriyle Sultan II. Abdülhamit'e methiyede bulunur.

Anahtar Kelimeler: Sultan II. Abdülhamit, eş-Şerif Muhammed b. Abdullah, Yemenli âlim.

Of the XIX. Century Scholars, al-Sharîf Muhammed b. Abdullah's Panegyric About Sultan II. Abdulhamit

Summary: This study deals with the panegyric that al-Sharîf Muhammad b. Hasan wrote for Sultan Abdulhamid II and its analysis. al-Sharîf was sent into excile to Rodos because taking part in the Yaman rebellion in 1882. About one year later, when he heard the good news about that he had been forgiven by the Sultan he praised him with this panegyric.

Keywords: Sultan II. Abdülhamit, al-Sharîf Muhammad b. Abdullah, a scholar from al-Yaman.

* Y. Doç. Dr., İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Osmanlılar Yemen'i tarihte 1538-1636 ve 1872 1918 yılları arasında olmak üzere iki defa elinde tutmuştur¹. Ancak gönderilen valilerin beceriksizlikleri ve stratejik kıymeti yanında büyük bir ticaret merkezi oluşuna paralel olarak Avrupalıların Yemenlileri kışkırtmaları nedeni ile bölge sürekli isyanlara sahne olmuştur².

Osmanlılar fethettikleri yerlerde dinî, sosyal ve kültürel yaşama karışmamış olmasına rağmen, özellikle XIX. yüzyılda ülkeyi zayıf düşürmek isteyenler, Osmanlı topraklarında karışıklıklar çıkartmaya devam etmiştir³. Yemen'in Osmanlı'nın son yıllarında memurlar için bir sürgün yeri haline getirilmesi, çoğu zaman buraya sorunlu memurların gönderilmesi, mahkemelerin adilane çalışmaması, ağır vergilerin toplanması ve de idari işlerde yöre halkına kötü muamelede bulunulması gibi nedenlerden dolayı hoşnutsuzluk ve huzursuzluk artmış ve bölgede nüfuzu olan Zeydîlerin başkaldırmalarına sebebiyet vermiştir⁴.

Sultan II. Abdulhamit dönemi de (1876-1909) entrikaların ve de sürgünlerin yoğun olarak yaşandığı bir devredir. Bu dönemde, Yemen'de, Sultan II. Abdülhamit'in ilk on yılı nispeten sükunet içerisinde geçmiştir. Bilindiği üzere Sultan II. Abdülhamit Türklere isyan eden Yemen kabilelerinin başında ez-Zeydî Muhammed b. Yahyâ olduğunu anlayınca konuya diplomatik bir üslupla yaklaşmış ve bölgede ileri gelenlere kan akıtılmasının durdurulması yönünde telkinlerde bulunmuştur. Ayrıca kendilerini, devlet adamı payesine çıkartıp maaşa bağlama önerisinde de bulundu. Bunun üzerine İmam ez-Zeydî bu çağrıya gönderdiği cevabi yazıda kendisinin iktidar peşinde olmadığını, yöre halkına kötü muamelede bulunulduğundan ve İslam hukukunun uygulanmamasından şikayette bulunmuş ve Sultan'a San'a'nın ileri gelenlerine yapılan haksızlıkları, Osmanlı hükümetinin görevlendirdiği memurların işlediği suçları dile getirmiştir⁵. Sultan da bunun üzerine yeni idareciler göndermiş,

¹ P. Behnstedt, *al-Yaman* md., E.İ.(Leiden, Brill, 2002), XI. 273

² İhsan Süreyya Sırma, *Yemen* md., İ.A. (Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986), XIII, 377-381

³ Hüseyin Yazıcı, *Modern Arap Edebiyatında Mehcer (Göç) ve Sürgün Edebiyatı*, Sürgün Edebiyatı-Edebiyat Sürgünleri (yayına hazırlayan: Feridun Andaç, İstanbul, 1986), s. 205-206

⁴ *Mufassal Osmanlı Tarihi* (İstanbul, 1963), VI, 3395-3396

⁵ Faruk Osman Abâtine, *Hukmu'l-Osmânî fi'l-Yemen* (Beyrut, 1975), s.145

bidayet mahkemelerinin yerine şer'î mahkemeler kurdurmuş ve dini liderleri kazanmak gayesiyle onlara maddi imkanlar sağlamıştır⁶.

Sultan II. Abdülhamit'in bu gayretleri sayesinde kısmen yatışan Yemenliler en ufak bir fırsatta yeniden isyan etmişlerdir⁷. Nitekim Yemen Valisi Ahmed Fevzi Paşa isyanların sıkça yapıldığı Güney Yemen'e Türk dostu Ali el-Bülbülî'yi tayin etti. Ancak çıkan çatışmada el-Bülbülî öldürülmüştür. Bunun üzerine Vali bölgeyi denetim altına aldı ve 1892 senesinde eş-Şerîf Muhammed b. Abdullah'ın da aralarında bulunduğu bir çok âlimin önce hapsedilmesi ve ardından da Rodos'a sürgüne gönderilmesi emrini vermiştir⁸.

Yemen'de ortaya çıkan karışıklıklardan sonra Rodos Adası Yemenliler için sürgün yeri olmuştur. Nitekim 1892 yılında aileleri ile birlikte, çoğunluğu âlim elli beş Yemenli adaya sürgüne gönderilmiştir⁹. eş-Şerîf Muhammed b. Abdullah'ın da 1893 yılında yazmış olduğu ve affını istediği kasidesinden Rodos'a sürgüne gönderilen elli beş kişilik kabile içinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, maaşını¹⁰ İstanbul'a eşi Halime Hanım'a tahvil etmiş olmasından da ailesinin İstanbul'da ikamet etmiş olduğu görülmektedir.

Bilindiği üzere ülkeler tarihi çeşitli idareler tarafından sürgüne gönderilmiş, baskı altına alınmış veya baskıdan dolayı kaçmak zorunda bırakılmış mühim şahsiyetlerin edebiyatıyla doludur¹¹. Eş-Şerîf Muhammed de bu şahsiyetlerden biridir. O, sürgünde aşağıda metni sunulacak olan kasideyi kaleme almıştır.

eş-Şerîf Muhammed b. Abdullah kasîdesini yıllarını hapisnede geçiren bir şâir üslûbu ve affedileceği müjdesi ve hissi ile yazmış ve şiirine kendi rûhî

⁶ İhsan Süreyya Sırma, *a.g.e.*, XIII, 381

⁷ İhsan Süreyya Sırma, *a.g.e.*, XIII, 381

⁸ Faruk Osman Abâtine, *a.g.e.*, s. 146

⁹ 1893 Nisan ayında elli beş olan sürgündeki Yemenlilerin sayısı, 1893 Aralık ayında elli dört, 1897 Mayıs ayında elli iken, 1900 yılında yeniden artış göstererek bu sayı 84'e ulaşmıştı. Rodos'taki Yemenlilerin bir kısmı 1905 yılı sonuna II. Abdülhamit tarafından affedilirler. İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra geride kalan Yemenliler Osmanlı Devletine müracaat etmişler ve kendilerine olumlu yanıt verilmiş ve bu şahıslar da sürgün hayatından kurtulmuşlardı. **Ali Fuad Öreñç**, *Yakın Dönem Tarihimize Rodos Adası* (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2001, s. 234

¹⁰ Diğer Sürgünlerde olduğu gibi, Yemenlilere de içtimâî durumlarına göre maaş bağlanmıştı. Eş-Şerîf Muhammed b. Abdullah'ın eşine de 100 kuruş maaş bağlanmıştı. **Ali Fuad Öreñç**, *a.g.e.*, s. 237

¹¹ Hüseyin Yazıcı, *a.g.e.*, (yayına hazırlayan: Feridun Andaç, İstanbul, 1986), s. 205-206

heyecânını katmıştır. Şâir, kasîdeden de anlaşılacağı üzere affedileceği müjdesini almış ve Sultan II. Abdülhamit'i methetmek maksadıyla duygu ve düşüncelerini dile getirmiştir.

'Nun' kâfiyesi ile yazmış olduğu yirmi beyitlik kasîdesini şâir, dört tefileden oluşan basît bahri ile (müstef'ilun-fâilun-müstef'ilun-fâilun) söylemiştir. Bu bahir Arap şâirlerin en çok kullandıkları tavîl, medîd, basît, vâfir ve kâmil gibi beş bahirden¹² birisidir. Ancak şâir bu kasîdesinde bazı tefilelerde uzun vokal yerine kısa vokali tercih etmiştir. Kasîdenin bazı mısraında müstef'ilün tefilesi mütef'ilün şeklindedir. Bu aruz ilminde kabul edilebilir bir üslup olmasına rağmen tek bir kasîde içinde yeknesaklığı bozmaktadır.

Şiirini sâde bir üslupla kaleme almış olmasına rağmen şâirin, birkaç beyit için tek bir müteallak (fiil) kullanmış olması kasîdeyi anlamayı biraz güçleştirmiştir. Örneğin نَبَأًا müteallakı عن harf-i cerri ile bağlanarak birkaç beyitte tesirini devam ettirmektedir. Diğer taraftan şâirin, Sultan'ı gökyüzü, ı ışık saçan güneş veya Allah'ın gölgesi gibi benzetmelerle övmüş olması o zamanlarda yaygın ve bilinen bir üsluptur. Ancak onun müjdeli haberin geldiği gecedden bahsederken kadir gecesinden daha ulu ifadesi biraz abartılı olmuştur.

Şâir, kasîdesinin teşbib kısmında, aldığı müjdeli haberle iç dünyasında meydana gelen heyecanını ve sevincini ifade etmiştir. O, teşbibden bir beyitle ve uygun bir geçişle girizgâh kısmında asıl konuya girmiş ve bir müddet bu müjdeli haberle teselli olduğunu söylemiştir. Şâir kasîdesinin girizgâh kısmından sonra gelen methiye bölümünde Sultan II. Abdülhamit'i aşırı sözlerle övmüş ve onun ululuğundan, hoşgörüsünden, gücünden, asil soyundan, güzel ahlakından bahsetmiştir. O bu arada, kendisi gibileri unutmamasının da bu güzel ahlaktan sayıldığını ilave etmiştir. Uzunca tuttuğu bu methiyeden sonra kasîdenin duâ bölümünde şâir, Sultan II. Abdülhamit'e Allah'ın işlerini hayırlı kılması için duâda bulunmuş ve Peygambere ve ailesine duâ ile kasîdesine nihayet vermiştir.

Çalışma konumuzu teşkil eden aşağıdaki methiye, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Y.MTV: 81/113 numarada kayıtlıdır. Yemen ulemâsından Şerîf Muhammed b. Abdullah tarafından Rodos'ta sürgünde iken 12 Safer 1311 h./12 Ağustos 1309 r./23 Ağustos 1893 m. tarihinde kaleme alınan bu methiye,

¹² Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz* (4.bs., İstanbul, 2001), s.

Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Valisi tarafından Padişaha bir üst yazıyla iletilmiştir. Bu yazının transliteresi ile Arapça methiyesi ve tercümesi aşağıdadır:

Mâbeyn-i Hümâyûn-u Cenâb-ı Mülûkâne Baş kitabet Celflesine

Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti

Mektûbî Kalemî

Adet 67

Rodostaki Yemenlilerin ulemâsından Muhammed b. Hasan ve Şerîf Muhammed b. Abdullah Efendiler tarafından Arabiyyu'l-ibâre inşâd ve arz-ı atebe-i ulyâ-yi cenâb-ı şehriyâr kılınmış, istida edilen iki kıta kaside leffen takdim kılınan ol bâbta emru ferman Hazreti men lehu'l-emrindir.

12 Safer 1311 h./12 Ağustos 1309 r./23 Ağustos 1893 m.

Cezâyir Bahr-i Sefîd Valisi

Mühür

Muhammed Âkif Veliyüddîn

وَالنَّفْسُ تُحْيِي مِنَ الْأَنْبَاءِ أَحْسَانَا	جَاءَ الْبَشِيرُ بِأَنْبَاءٍ فَأَحْيَانَا
أَهْدَى لِأَنْفُسِنَا رُوحًا وَرَبَّحَانَا	يَا نَظْرَةً وَسُرُورًا لِلْبَشِيرِ فَقَدْ
وَبِالْكَرَامَةِ وَالْإِفْضَالِ حَيَانَا	عَنِ السَّعَادَةِ وَالْإِقْبَالِ تَبَانَا
وَمِثْلَ مَا قَدْ تَمَيَّنَاهُ مَتَانَا	فَبِالَّذِي قَدْ تَرَجَّهْنَا نُشْرِنَا
بِهَا تَحَلَّلْنَا الْأَنَامَ أَرْزَمَانَا	آتَى فَأَحْيَرْنَا عَنْ كُلِّ أَمْنِيَةٍ
عَنْ نِعْمَةِ أَسَدَاتِنَا عَنْ مَقْصِدِ خَانَا	عَنْ دَوْلَةِ أَمَلْتِ عَنْ رَحْمَةِ وَسِعَتْ

عَنْ ثَلَاثَةِ الْقَدْرِ يَا أَكْبَرَ يَا أَكْبَرَ يَا أَكْبَرَ
 ظِلَّ الْإِلَهِ قَتَمَ الْقَوْلُ تَبَيَّأَنَا
 تَفْتَمَعُ بَعْزٌ عَلَاهَا كُلٌّ مَنْ خَانَا
 يَدَا وَأَقْدَمُهُمْ عِزًّا وَسُلْطَانَا
 شَأْنَا وَأَعْظَمُهُمْ بَرًّا وَإِحْسَانَا
 فَجَاءَهُ الدَّهْرُ مَطْوَعًا وَمِدْعَانَا
 نَابِي الْمَحَامِدِ لِلْإِحْسَانِ قَدْ زَانَا
 عَبْدُ الْمَجِيدِ مَعِدَ الْخَصْمِ خَيْرَانَا
 لَكِنْ مَهَابَتُهُ تَبْدُو فَهَيْئَانَا
 وَمِنْ مَكَارِمِهِ أَنْ لَيْسَ يَنْسَانَا
 آتَاكَ رَبُّكَ مَا آتَاكَ لَقَمَانَا
 عَنْ بَيِّنَاتِ الْهُدَى خِزْمًا وَإِثْقَانَا
 مَصَالِحِ الْمَلِكِ مَا اسْتَخْفَى وَمَا نَانَا
 وَصَحْبِهِ مَا سَحَابِ الْمُنِّ أَيْوَانَا

عَنْ طَلَعَتِ الْبَدْرُ يَا أَكْبَرَ يَا أَكْبَرَ يَا أَكْبَرَ
 عَنِ السَّمَاءِ عَنِ الشَّمْسِ الْمُضِيئَةِ عَنِ
 عَنِ حَامِي الدِّينِ لَا يَأَلَتْ عَسَاكِرُهُ
 أَكْفَى الْمُلُوكِ وَأَنْدَاهُمْ وَأَسْمَحَهُمْ
 أَبْهَى السُّلَاطِينَ أَسْمَاءَهُمْ وَأَرْوَاهُمْ
 سُلْطَانَ عِزِّ بَدَتْ لِلدَّهْرِ شَوْكُهُ
 عَبْدُ الْحَمِيدِ حَمِيدُ الْفِعْلِ أَجْمَعِهِ
 إِبْنُ الَّذِي، قَدْ تَنَا مِنْجَدًا وَزَيْنَةً
 مُلْكُ عَطْرَتِهِ بِالْقُرْبَةِ تَأْمُرُنَا
 لَهُ مَكَارِمٌ لَا تُحْصَى لِلسُّدُورِ
 يَا آيَةَ الْمَجْدِ يَا ظِلَّ الْإِلَهِ لَقَدْ
 تَنَجَّى وَتَأْمُرُ وَالْأَحْكَامُ صَادِرَةٌ
 فَبَارِكْ اللَّهُ مِنْ عَزْمِ تَصْنَعِ مَنْ
 ثُمَّ الصَّلَاةُ عَلَى طَهٍ وَعِزَّتِهِ

سوده من أهالي اليمن المقيمين في جزيرة رودوس الشريف محمد بن عبد الله الشرفي بلداً والحسنى نسباً
 المستحقين الى العفو الأسنى وأن تعفوا فالعفو أقرب للتقوى.

12 صفر 1311

'Müjdeci haberler getirdi, bizi ihya etti. Nefis zaten bu tür haberlerle zaman zaman ihya olur'.

'Müjdeli haber getirene, ne güzel bakış ve ne müthiş sevinç! O bize yeni bir ruh ve reyhan çiçeği hediye etmiştir'.

'O bize mutluluktan ve ikbalden haber vermiş ve bizi cömertlikle ve lütufla selamlamıştır'.

'Bizi, beklediğimiz şeylerle müjdelemiş ve bize umduklarımıza benzer şeyler vermiştir'.

'O geldi ve bize bütün beklentilerimizden haber verdi, biz de bu haberlerle nice zaman oyalandık'.

'Bize yönelen talihten, geniş rahmetten, yağın nimetten ve zamanı gelen gayeden (haber verdi)'

'Parlaklık bakımından dolunayın doğuşundan daha güzel, şan bakımından kadir gecesinden daha ulu,'.

'Gökyüzünden, ışık saçan güneşten, Allah'ın gölgesinden (haber verdi). Böylece söz ayan beyan ortaya çıktı'.

'Dini koruyandan ki -Allah askerlerini zâil eylesin- (o askerler) Onun yüce şerefiyle her hâini bastırır'.

'Pâdişahların en yeterli olanı, en lütufkârı, en hoşgörülüsü, en şerefli ve en güçlüsü'.

'Sultanların en değerlisi, en çok kadri yüce olanı, iyilik bakımından en ulusu'.

'İzzet sultânının gücü zamanla ortaya çıktı ve zaman ona itaat ederek ve boyun eğerek gelmiştir'.

'Abdulhamîd'in bütün yaptıkları övgüye değer. O, güzellikler yapıcısıdır, iyilik için süslenmiştir'.

'Asalet ve zîynet sahibi olan Abdülmecîd'in oğlu (Abdulhamîd) hasmını şaşkına çevirir'.

'Onun şefkat mülkü bize yakın olmayı emretmektedir. Fakat heybeti sanki bizi tebrik eder görünmektedir'.

'Düşünen kimse için onun sayılamayacak kadar güzel ahlakı vardır. Bizleri unutmaması da onun güzel ahlakındandır'.

'Ey şeref alameti ve İlah'ın gölgesi! Rabbin sana Lokman'a verdiğini vermiştir'.

'Yasaklarsın, emredersin, ahkâmın da kati ve sağlam olarak hidayet beyanlarından sâdir olmuştur'.

'Saltanatın gizli ve açık çıkarlarının sorumluluğunu üstlenmeden dolayı Allah sana hayırlar versin!'

'Sonra yağmur yüklü bulutlar bizi suladığı müddetçe, salât Hz. Muhammed'e ve ehl-i beytine olsun'.